

EXERCIȚII DE EXEGEZĂ (I): PS. 138(9):16

Autor: Dumitru-Adrian Ciurea | 17 februarie 2022

Introducere

În articolul precedent, *Ut legens intellegamus*, am urmărit câteva principii generale pentru o lectură sănătoasă a textului scripturistic. De data aceasta, propunem un exercițiu de exegeză concret, plecând tocmai de la acele principii. Exercițiul de față are două scopuri. Primul dintre ele este de a da un exemplu practic, concret și sistematizat al mecanismului după care funcționează o exegeză. Al doilea este acela de a avertiza cititorul cu privire la complexitatea demersului de interpretare a textului scripturistic. Facem acest lucru pentru că observăm cu durere, mai cu seamă în mediul online, faptul că textul Scripturii este tratat adesea cu o superficialitate periculoasă.

Am ales pentru a exemplifica aceste aspecte un fragment din Psalmi, cu care ne-am confruntat recent. Este vorba despre versetul 16 din psalmul 138(9). Traducând un comentariu al lui Origen la acest psalm, am observat că versetul 16 citat de el diferă în mod substanțial față de traducerea Bibliei sinodale a versetului. Curios fiind să aflu care este cauza acestei diferențe, am început să sap mai adânc. Într-un final, am ajuns la câteva concluzii clarificatoare. În continuare vom expune atât demersul cât și concluziile la care am ajuns. Demersul acesta, după cum veți vedea, este unul sistematizat și urmează mai mulți pași: regula contextului, analiza filologică a diferitelor variante textuale, consultarea exegezelor rabinice, patristice și moderne.

Contextul și tema teologică

Pentru a analiza textul pe care ni l-am propus, de data aceasta doar un verset, este necesar să încadrăm acest verset în întregul psalmului, și mai apoi în întregul cărții din care este luat. Psalmul 138(9) este unul dedicat cunoașterii lui Dumnezeu. În acest sens, Weiser vorbea despre structura psalmului ca fiind una bilateral progresivă. Pe de-o parte, este prezentată o scară a cunoașterii lui Dumnezeu prin atributele sale, pe de altă parte, precizează el, este vorba despre o prezentare în *crescendo* a raportării psalmistului la Dumnezeu. Atribute ale lui Dumnezeu ce se regăsesc în psalmul 138(9) sunt: omniscient, omniprezent, creator. Finalul psalmului conține și două cereri: prima

dintre ele vizează stârpirea răului din lume, cea de a doua invocă intervenția proniatoare a lui Dumnezeu în viața psalmistului.

Încadrarea versetului sau a psalmului în contextul cărții, nu este, de data aceasta, crucială, deoarece Cartea Psalmilor nu este întru totul unitară. Cartea Psalmilor, așa cum este ea încadrată în teologia de școală, este o carte didactico-poetică. Din ea însă nu lipsesc nici accentele profetice sau evocări ale diferitelor evenimente din istoria poporului Israel, specifice scrierilor istorice. Cartea Psalmilor poate fi considerată, așadar, un abstract al întregului Vechi Testament. Există mai multe grupuri de psalmi, fiecare grup având un specific aparte. Mai importante, în schimb, sunt identificarea și analizarea *temei teologice* a versetului.

„Cele nelucrate ale mele le-au cunoscut ochii Tăi și în **cartea Ta** toate se vor scrie; zi de zi se vor săvârși și nici una din ele nu va fi nescrisă.” (BOS¹)

Centrul acestui verset, încorporând atât tema teologică a sa, cât și tema diferențelor textuale despre care am amintit mai sus, este reprezentat de cuvintele: *cartea Ta*. Este vorba aici despre cartea vieții – סֵפֶר חַיִּים, care este o temă recurentă în Vechiul Testament. De pildă, *Ps. 68: 23-32* prezintă rugăciunea psalmistului împotriva vrăjmașilor lui. După un scurt rechizitoriu pe care psalmistul îl face, cere de la Dumnezeu sentința pentru vrăjmașii lui: *Șterși să fie din cartea celor vii și cu cei drești să nu se scrie (BOS)*. Un text important pentru tema cărții vieții îl găsim în Ieșirea. Este scena în care Dumnezeu vrea să-și nimicească poporul pentru neascultarea lor, dar Moise intervine punându-și soarta sa alături de soarta poporului său. Moise îi cere astfel lui Dumnezeu ca dacă va ucide poporul să-l steargă și pe el din cartea vieții. Dumnezeu îi răspunde că doar cel ce a greșit va fi șters din această carte².

Probabil ați intuit deja care ar fi dificultatea textuală cu care ne confruntăm. Ați putut observa mai sus că această carte reprezintă un fel de registru în care sunt scriși de către Dumnezeu toți cei rânduși spre viața veșnică. Totodată, Dumnezeu îi șterge din această carte pe păcătoși. Așadar, conform contextului general al temei, subiectul acțiunii de a scrie în carte este omul. În cartea vieții sunt trecute numele oamenilor. Atunci, de ce textul *BOS* consideră subiect al acțiunii de a fi scris în carte nu omul, ci faptele omului? La întâlnirea cu această diferență am început să-mi pun întrebări și să caut din ce în ce mai adânc. În cele ce urmează vom face o scurtă analiza filologică asupra câtorva variante textuale.

Variante textuale: Septuaginta

Textul grec al versetului este destul de clar pentru un ochi cât de cât acomodat cu limba greacă veche.

„τὸ ἀκατέργαστόν μοι εἶδοσαν οἱ ὀφθαλμοί σου καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται ἡμέρας πλασθήσονται καὶ οὐθεὶς ἐν αὐτοῖς”

Pentru românescul *se vor scrie (BOS)*, Septuaginta folosește verbul γραφήσονται, indicativ viitor, diateza MP, persoana a 3-a plural. Cu câteva excepții, când există forme distincte pentru diatezele medie și pasivă în limba greacă, aceste două diateze utilizează aceleași forme verbale. Rămâne astfel la latitudinea traducătorului, pe baza contextului frazei, să aleagă sensul mediu sau pasiv pe care să-l confere verbului în cauză. În limba greacă există trei diateze: activă, medie și pasivă. În limba română există, la fel, trei diateze: activă, reflexivă și pasivă. Aici există o capcană. Într-adevăr, atât diateza activă cât și diateza pasivă corespund ca sens în cele două limbi. Diateza medie însă nu corespunde, cel puțin nu în mod absolut, diatezei reflexive din limba română. Principalul înțeles al diatezei medii este acela al unei acțiuni făcute de cineva în interes propriu, pentru sine, dar aceasta nu este singura nuanță a diatezei medii. Redarea în cazul de față a diatezei medio-pasive cu diateza reflexivă este nepotrivită deoarece, pe de-o parte, credem noi, sensul pasiv este mai apropiat de contextul temei³, iar pe de altă parte, chiar dacă ar fi utilizat sensul mediu, acesta nu este redat suficient de fidel prin diateza reflexivă. Traducerea cu reflexivul în acest caz este cea mai ușoară cale pentru traducător, dar nu cea mai potrivită pentru cititor. Așadar, traducerea mai potrivită pentru verbul γραφήσονται ar fi: (ei/ele) vor fi scriși/scrise. Am lămurit problema verbului. Problema care rămâne este cea a subiectului. Cine sau ce sunt ei/ele? Structura *cele nelucrate ale mele* din varianta BOS iese din discuție din capul locului, deoarece în textul grecesc τὸ ἀκατέργαστόν (neîmplinirea, nedesăvârșirea mea) este la singular, pe când verbul γραφήσονται este la plural. Mai mult decât atât, τὸ ἀκατέργαστόν este corelat cu verbul ei, εἶδοσαν. Din moment ce atât πάντες, cât și ἡμέρας sunt la acuzativ plural, am putea cădea în capcana coordonării lor, fapt care ar duce la o traducere ce ar suna astfel: în cartea ta toate zilele se vor scrie⁴. În realitate, πάντες este la masculin, iar ἡμέρας la feminin. Neexistând un acord între cele două, ele nu pot fi coordonate. Astfel, ἡμέρας va fi, de fapt, subiectul următorului verb, și anume πλασθήσονται⁵. Așadar, singura variantă viabilă rămâne aceea de a-l considera pe πάντες pronume în loc de adjectiv pronominal și astfel să traducem: în cartea ta toți vor fi scriși.

Variante textuale: Sacra Vulgata

Textul latin este extrem de fidel textului grecesc pentru acest verset.

„Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur. Dies formabuntur, et nemo in eis.”

Asemenea textului grecesc, textul latin pune *cele nelucrate ale mele* la singular – *imperfectum*. Varianta latină însă ne ferește de confuzia cu zilele pentru că *dies* apare abia după punct. Verbul *scribere* și aici este la plural, fiind așadar incompatibil cu *imperfectum*. Astfel, asemenea cazului Septuagintei, pentru textul latin singura variantă verosimilă și fără echivoc este ca *omnes* să fie pronume, iar nu adjectiv pronominal: în cartea ta toți vor fi scriși.

Varianțe textuale: BOS sau VBA?

O întrebare firească ce ar putea decurge din analizele de mai sus ar fi: care este traducerea mai potrivită, așadar: varianta sinodală sau varianta mitropolitului Bartolomeu?⁶ Strict pentru problema noastră, textul VBA este mai fidel. Totuși, nici acesta nu este întru totul fidel. Pentru problema scrierii în carte despre care am discutat până în acest punct, VBA este mult mai clar: *eram în devenire, Tu m'ai văzut întreg; în cartea Ta toți oamenii vor fi scriși: ei ziua se urzesc, dar nimeni printre ei*. Totuși, varianta aceasta are alte probleme. Prima dintre ele ar fi conceptul de devenire⁷ care este introdus, probabil, pe filiera influențelor lui Noica. VBA traduce o stare printr-un proces. *Imperfectum meum* se referă la starea de a nu fi încă format, creat, care este o trimitere la un moment al preexistenței omului, așadar ceva static. Devenirea presupune că faptul de a nu fi format nu mai este absolut, ci este deja în schimbare. Se face astfel referire la parcursul omului dinspre neexistent înspre existent. Pentru tema cărții vieții, cât și pentru înțelesul versetului în sine, introducerea devenirii nu este fatală. De fapt, este aproape insesizabilă pentru cititorul de rând. Totuși, ea reprezintă o alterare a textului biblic. O altă problemă a VBA ar fi ultima parte a versetului care transformă *ziua* din subiect al verbului a fi format (gr. *πλασθήσονται* lat. *formabuntur*) într-un simplu adverb de timp, fapt care nu se fundamentează pe variantele Septuaginta și Vulgata prin faptul că acolo zilele (gr. *ἡμέρας* lat. *dies*) sunt la plural. Desigur, nici cuvântul *oamenii* din VBA nu se regăsește în cele două texte, însă acesta este mai degrabă un adaos clarificator decât o alterare.

Așadar, care este răspunsul BOS sau VBA? Strict pentru problema noastră, VBA poate fi o soluție, pentru întregul verset, însă niciuna dintre cele două nu este tocmai potrivită. O variantă românească mai potrivită ar fi Biblia din 1688⁸. Aceasta rezolvă și problema singularului de la început și a obiectului scrierii în carte. Fără adaosul *oamenii*, totuși păstrează *ziua* ca adverb de timp.

Cea mai sigură soluție rămâne, așadar, textul original, în cazul nostru Septuaginta, comparată atent cu Sacra Vulgata.

Exegeza rabinică

Pentru o exegeză ce privește textul Vechiului Testament este necesar să consultăm perspectiva rabinică. De ce? Pentru că poporul Israel este primul destinatar al revelației veterotestamentare. Mai mult decât atât, rabinii sunt familiarizați cu modul semitic de gândire, chiar cu teologia semitică așa îndrăzni să spun, care sunt diferite la nivel formal de gândirea greco-romană. Rabinii, scurt și pe românește spus, sunt de-ai casei. Versetul pe care l-am abordat, ca de altfel orice text scripturistic, este foarte dens. Spațiul nu ne permite o abordare exhaustivă a temei teologice și a implicațiilor acestui verset. Astfel, ne vom concentra doar pe problema textuală pe care am analizat-o mai sus, în legătură cu tema cărții vieții.

Astfel, rabbi Abraham ben Ezra abordează acest verset dintr-o perspectivă antropologică. El atrage atenția asupra faptului că *Golmi* (ebr.), *τὸ ἀκατέργαστόν* (gr.), *imperfectum* (lat.), se referă la prima apariție a corpului, pe care o aseamănă cu o picătură de apă. În ceea ce privește problema ridicată de variantele de text, așa cum am văzut mai sus, rabbi Abraham susține faptul că ceea ce se va scrie în carte sunt oamenii sau chiar organele acelui corp.

Rabbi Rashi, în legătură cu problema noastră de text, spune că cele ce se vor scrie în carte sunt, de fapt, toți oamenii, care, asemenea psalmistului, au fost creați și pe care ochii lui Dumnezeu i-au privit încă dinaintea plămădirii lor.

Ceea ce putem observa în legătură cu problema noastră este că exegeții din linia întâi, adică rabinii, care au lucrat cu textul ebraic, ajung la aceleași concluzii textuale la care am ajuns și noi analizând textele grecești și latinești.

Exegeza patristică

Următorul pas, valabil și pentru exegeza Noului Testament, îl reprezintă consultarea comentariilor patristice. Părinții sunt importanți pentru că exegeza nu e doar o știință de școală, ci este, în primul rând, o cunoaștere relațională transcendentă. Textul înțeles cu adevărat este textul trăit, iar ei sunt cei care au fost cei mai apropiați de Scriptură din acest punct de vedere.

În legătură cu acest verset, Origen precizează că nedesăvârșirea (lat. *imperfectum*), se referă la sufletul care încă nu este format prin cunoaștere și virtute. Origen precizează că obiectul scrierii în carte sunt oamenii, iar din această carte nimeni nu va lipsi pentru ca în final Dumnezeu să fie toate întru toți.

În comentariul său la psalmul 138/9:16, Eusebiu de Cezareea accentuează atotștiința lui Dumnezeu, care cunoaște faptele noastre înainte de a le săvârși, și ne cunoaște și pe noi

înșine înainte de a ne naște. Despre starea de nedesăvârșire din începutul versetului (lat. *imperfectum*), Eusebiu spune că poate fi înțeleasă în două moduri: fie ca nevinovăție primordială (precum era Adam înainte de cădere), fie prin faptul că sufletul nu este format, așa cum spunea și Origen, prin cunoaștere și virtute.

Ceea ce putem observa din exegeza patristică este că interpretarea tinde să spiritualizeze anumite aspecte, precum cel de neformare (lat. *imperfectum*). Totuși, în problema noastră, se pare, și Părinții, asemenea rabinilor, sunt de acord că cei care vor fi scriși în carte sunt oamenii.

Exegeza modernă

O altă etapă importantă în alcătuirea unei exegeze este consultarea comentariilor moderne. Acestea se referă mai ales la latura de teologie de școală a exegezei, care are și ea rolul său. Totuși, este nevoie de multă precauție în alegerea exegeților moderni, deoarece nu toate comentariile moderne sunt, cum ar zice englezul, *on point*.

Weiser, comentând acest verset, evidențiază faptul că, în momentul formării omului, Dumnezeu era prezent. Nu doar că Dumnezeu este cel care îl creează, spune el, ci este și cel ce contabilizează toate zilele vieții sale în cartea sa. Considerând *zilele* ca subiect al verbului *a scrie*, Weiser atrage atenția cu privire la o posibilă tentă predestinaționistă pe care o poate avea versetul.

Kirkpatrick, vorbind despre prima parte a versetului, face legătura dintre starea de imperfecțiune descrisă de psalmist și embrionul încă neformat complet în pânțece. Totodată, Kirkpatrick, asemenea lui Weiser, consideră *zilele* ca fiind subiect pentru verbul *a scrie*. Astfel, el vorbește despre planul ideal al lui Dumnezeu care ampretează providențial viața fiecărui om.

O observație la exegeza modernă ar fi sesizarea tendinței de a trage concluzii teologice pornind de la o interpretare spirituală a textului scripturistic. Totuși, faptul că cei doi comentatori, plecând de la aceeași structură, ajung la lucruri total diferite – predestinația și providența, trebuie să ne facă să ne punem câteva întrebări. Acest lucru, desigur, nu înseamnă că textul scripturistic nu poate avea mai multe nuanțe, ci doar că trebuie să fim atenți la ele. Legat de problema noastră, cei doi merg pe linia traducerii lui Luther care consideră *zilele* subiect al *scrierii* în carte.

Cheia noutestamentară

Pentru Vechiul Testament mai există o etapă importantă în exegeză, și anume consultarea Noului Testament. Există referiri la acel eveniment, la acea temă, la acea persoană din textul veterotestamentar pe care noi îl analizăm în Noul Testament? Dacă

da, este imperios necesar să le luăm în calcul, deoarece Mântuitorul și Apostolii sunt cei mai de încredere exegeți dintre toți.

Tema cărții vieții apare de mai multe ori în Noul Testament. Strict pentru problema noastră ne vom opri la un singur exemplu, care este edificator.

„Dar nu vă bucurați de aceasta, că duhurile vi se pleacă, ci vă bucurați că numele voastre sunt scrise în ceruri.” (Lc. 10:20)

Interpretarea pe care o dă Mântuitorul cărții vieții este clară. Cei ce-l urmează pe Dumnezeu sunt scriși în ceruri, în cartea vieții. Condiția scrierii în carte este urmarea lui Dumnezeu. Așa cum am văzut și în relație cu *Ps. 68* și *Ieșirea 32*, cei care nu îl urmează pe Dumnezeu sunt șterși din carte.

Concluzii

Concluzia pentru fragmentul abordat ar fi aceea că versetul *Ps. 138/9:16* este unul dens din punct de vedere antropologic. Acesta face referire la momentul esențial al genezei omului, iar diversitatea în care textul versetului a fost receptat ridică probleme precum: pronia, destinul, starea primordială a omului.

În ceea ce privește textul, după cum am văzut, există o dilemă în traducere. Relațiile sintactice sunt suficient de neclare, astfel încât în traducerile moderne și contemporane au apărut trei variante de subiect al acțiunii de *a scrie în cartea Domnului*. Prima este aceea în care oamenii sunt subiectul scrierii (v. B. 1688, VBA, perspectiva rabinică). Cea de-a doua variantă este aceea în care zilele sunt obiectul scrierii (v. B. 1939, VBG, interpretarea modernă). Iar cea de-a treia, care poate fi dedusă din BOS, și anume că subiectul scrierii ar fi faptele – *cele nelucrate ale mele le-au cunoscut ochii tăi, și în cartea ta toate se vor scrie* („cele nelucrate ale mele”, i. e. *faptele*). Pe baza exegezei rabinice și a celei patristice și conform analizei filologice pe care am prezentat-o, considerăm că cea mai potrivită traducere este aceea care consideră oamenii ca subiect al scrierii în carte.

Cât privește exercițiul de exegeză în sine, sperăm că acest exemplu practic este suficient de grăitor pentru etapele care trebuie parcurse în vederea unei exegeze. Sigur că această structură nu e una imuabilă. De la caz la caz, pot exista etape în plus sau în minus, ordinea lor poate fi diferită, dar rămân ca principii de bază: regula contextului, analiza filologică, consultarea comentariilor patristice și moderne, iar, pentru Vechiul Testament, și a celor rabinice.

NOTE

1. BOS – Biblia Ortodoxă Sinodală; VBA – traducerea mitropolitului Bartolomeu Anania; VBG – traducerea lui Martin Luther. ↑
2. „«Rogu-mă acum, de vrei să le ierți păcatul acesta, iartă-i; iar de nu, șterge-mă și pe mine din cartea Ta, în care m-ai scris!» Zis-a Domnul către Moise: «Pe acela care a greșit înaintea Mea îl voi șterge din cartea Mea.»” (Ies. 32:32-33 BOS). ↑
3. Așa cum se poate observa mai jos, și textul latin preferă diateza pasivă. ↑
4. A se vedea traducerea lui Luther: „Deine Augen sahen mich, als ich noch nicht bereitet war, und **alle Tage waren in dein Buch geschrieben**, die noch werden sollten und von denen keiner da war.” (VBG). Tot în acest sens, este relevantă și traducerea de la 1939: „Ochii tăi mă vedeau când abia eram în zămislire și **scrise erau în cartea ta toate zilele hărăzite mie**, mai nainte ca să se fi înfiripat vre-una.” ↑
5. Indicativ viitor, diateza MP, persoana a 3-a plural – a fi făcut, a fi modelat, a fi format. ↑
6. Sigur, mai există și alte traduceri în limba română, dar cele două sunt utilizate cu precădere în mediile ortodoxe. ↑
7. Conceptul de devenire, deși doar implicit, apare și în varianta Bibliei din 1939: „Ochii tăi mă vedeau când abia **eram în zămislire** și scrise erau în cartea ta toate zilele hărăzite mie, mai nainte ca să se fi înfiripat vre-una.” ↑
8. „**Cel nefăcut** al meu au cunoscut ochii Tăi și pre cartea Ta **toți se vor scrie**; ziua se vor zidi, și nimea, într-o dîșie.” ↑

BIBLIOGRAFIE

Abraham Ibn Ezra, *Rabbi Commentary on Books 3-5 of Psalms*, trans. by H. Norman Strickman, Academic Studies press, New York, 2016.

Gruber, Mayer *Rashi's Commentary on Psalms*, Brill Leiden, Boston, 2004.

Kirkpatrick, Alexander Francis, *The Book of Psalms*, Cambridge University Press, 1912.

Migne, J.P. (ed.), *Patrologiae Cursus Completus*, Seria Graeca, vol. 12, Harvard University Press, 1862.

Migne, J.P. (ed.), *Patrologiae Cursus Completus*, Seria Graeca, vol. 12, Harvard University Press, 1857.

Weiser, Arthur, *The Psalms A Commentary*, Philadelphia, The Westminster Press, 1959.

Imagine: Pixabay